

O'QUVCHILARNI KASB-HUNARGA YO'NALTIRISHNING PEDAGOGIK- PSIXOLOGIK MEXANIZIMLARI

Sanobar Xatambojevna Asilova

Qo'qon universiteti o'qituvchisi

ANNOTATSIYA

Mazkur maqolada bugungi kunning ta'lim tizimidagi dolzar masalalaridan biriga aylangan o'quvchilarni kasb-hunarga yo'naltirishning pedagogik-psixologik mexanizimlari hamda o'quvchilarni kasb-hunar tanlashlaridagi to'g'ri tanlov qilishi uchun zarur bo'lgan yordam usullari haqida fikr va mulohazalar keltirib o'tilgan.

Kalit so'zlar: ta'lim jarayonlari, kasbga yo'naltirish, to'g'ri tanlov, kasbiy ehtiyojlar, qobiliyat, hunar, motivatsiya, uchrashuvlar, maktab bitiruvchilari.

Yosh avlodni hayotga, mehnatga tayyorlash g'oyat muhim vazifadir. Shu boisdan ham yoshlarni kasb-hunarga yo'naltirish muammosi maktab davrlaridan boshlab amalga oshiriladi. Rivojlanib borayotgan mamlakatimizda, ta'lim sohasida olib borilayotgan islohatlarning tub mohiyati yosh avlodni komil inson sifatida kamol topishiga yo'naltirilgan bo'lib bu borada ta'lim muassasalarida bir qator amaliy ishlar olib borilmoqda. O'quvchilarni maktab davrlaridan boshlab kasb-hunarga yo'naltirish ham olib borilayotgan amaliy ishlarning namunasidir. O'quvchilarni ta'lim jarayonlarida kasb-hunarga yo'naltirish kelajakda o'zi xohlagan kasb yoki hunarni to'g'ri tanlay olishga to'g'ri yo'naltira olish bu ta'lim muassasa jamoasining oldida turgan muhim vazifalardan biridir. O'quvchilarning psixik taraqqiyoti va shaxs rivojlanishidagi sifat o'zgarishlari, ularning yosh va individual xususiyatlari, aqliy imkoniyat, qobiliyat va qiziqishlari asosida ta'lim-tarbiyani tashkil etish va olib borish, eng muhimi har bir o'quvchining o'ziga xosligidan kelib chiqqan holda ularni kasb-hunarga yo'naltirish bu pedagoglardan ulkam mas'uliyat talab etadi. O'quvchilarni kasb-hunarga yo'naltirish davlat ahamiyatiga ega bo'lgan masala ekanligini biz yurtimizda chiqarilayotga qonun va qarorlardan bilib olishimiz mumkin. Xususan, O'zbekiston respublikasi Vazirlar Mahkamasining 30.12.2021 yildagi 792 sonli "Umumiy o'rta ta'lim muassasalarining 10-11 sinf o'quvchilarini tayyorlash chora-tadbirlari to'g'risida"¹gi qarori nizomida O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Ishchi kasblar bo'yicha kadrlarni tayyorlash tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida" 2021-yil 8-iyundagi PQ-5140 son qarorini ijrosini ta'minlash hamda umumiy o'rta ta'lim

¹ <https://lex.uz/docs/-5800745>

muassasalarining 10-11 sinflari o‘quvchilarini kasb-hunarga o‘qitish, o‘quvchilarning qiziqish va qobiliyatlaridan kelib chiqib kelajakda ularning ta’limni davom ettirishlari yoki egallagan kasblari bo‘yicha mehnat faoliyati bilan shug‘ullanishlariga shart-sharoitlar yaratish maqsadida qabul qilingan Vazirlar Mahkamasining qarori asosida maktablarda belgilangan tarzda o‘quv-tarbiya jarayonlari olib borilmoqda. O‘quvchilarni kasb-hunarga yo‘naltirishning pedagogik-psixologik mexanizmlari o‘quv jarayonini o‘rganish, motivatsiyani oshirish, ma’lumotlarni yaxshilash va amaliyotni rivojlantirishni o‘z ichiga oladi. O‘quvchilarni kasb-hunarga yo‘naltirishning pedagogik-psixologik mexanizmlari bosqichli amalga oshirilishi maqsadga muvofiqdir. Har bir o‘quvchi o‘ziga xosdir. Shuning uchun o‘quvchilarning individual qobiliyatlarini ko‘ra olish muhim sanaladi. Ta’lim jarayonlarida munozara va ijodiy ishlarni tashkillanishi o‘quvchilarning qiziqishlarini oshirishi mumkin. O‘quvchilar aynan munozara va ijodiy jarayonlarda ta’limga qiziqishi ortadi. Nazariy olingan bilimlarni amaliyotga aylantirish, ko‘rsatish va amalda bajarib ko‘rish orqali o‘quvchilarning o‘zlashtirishini mustahkamlab borish samarali usullardan biridir. O‘quvchilarning o‘zlashtirishini mustahkamlash uchun ularga vazifa va topshiriqlar berish ham ijobiy sanaladi. O‘quvchilar o‘zlarida kasb yoki hunarga bo‘lgan qiziqishlarni aynan shu jarayonlarda namoyon qilishlari mumkin. Har bir o‘quvchining qiziqish va qobiliyatini anglagan holda ularni kasb-hunarga yo‘naltirish bu eng muhim bosqichdir. Chunki to‘g‘ri tanlangan kasb-hunar muvofaqiyat omili hisoblanadi. O‘quv jarayonlarida berilgan motivatsiya va qo‘llab-quvvatlashlar orqali maktab o‘quvchilari kelajakda o‘zlari egallamoqchi bo‘lgan kasb-hunarni aniq belgilab olishadi. Shuningdek o‘quvchilarni kasb-hunarga yo‘naltirishda E.A.Klimov tomonidan tavsiya etilgan kasblar tuzilmasidan iborat metodika yordamida o‘quvchilarni kasb-hunarga bo‘lgan qiziqishlarini aniqlash mumkin. Bu metodikada 15 mehnat ob’ektiga ko‘ra 5ta kasb turlari ajratiladi. Quyida ularni ko‘rib chiqamiz.

1. Inson - tabiat (T). Bu tur namoyondalari o‘simlik va hayvonot mikroorganizmlar va ular yashash sharoitlari bilan ishlashadi. Masalan, meva - sabzavot ustasi, agronom, zootexnik, vetenar, mikrobiolog.

2. Inson - texnika (T). Ishchilar jonsiz texnik mehnat ob’ektlari bilan ishlashadi. Masalan, texnik, mexanik, muxandis mexanik, muhandis elektrik, texnik texnolog va hokazo

3. Inson - inson (I) bunda ijtimoiy tizimlar, axloqiy guruhlar, turli yoshdagi insonlar bilan ishlash nazarda tutiladi. Masalan, oziq - ovqat mahsulotlarini sotuvchisi, sartarosh, shifokor, o‘qituvchi va boshqalar.

4. Inson - belgilar tizim. Tabiiy va sun’iy tillar, shartli belgilar, ramzlar, raqamlar, formulalar kasb turi namoyondalarini qiziqitiruvchi predmetlar olami va boshqalar. Masalan, dasturchi, chizmachi - kartagraf, matematik, tilshunos, nashriyot muharriri.

5. Inson - badiiy obraz (B). hodisalarni badiiy aks etishi dalillari - mana shu narsalar bu kasb turi vakillarini qiziqtiradi. Masalan, rassom dekarator, rassom - restavrator, musiqa asboblarini sozlovchi, balet artisti, konsert ijrochisi, aktyor va boshqalar.

Bu kasb turlari maqsadlar belgisiga ko‘ra 3 ta sinfga bo‘linadi.

1. Gnostik kasblar (G) (qadimgi yunonchadan "gnosis" bilim);
2. O‘zgartiruvchi kasblar;
3. Qidiruvli kasblar.

Maktablarda amaliyotchi psixologlari ish jarayonlarida o‘quvchilarni shu kabi metodikalar orqali sinab ko‘rib, o‘quvchilarni o‘zlari qiziqqan kasb-hunarga yo‘naltirishda foydalanishadilar. Bu albatta o‘quvchilarga kelajak kasbini egallashda yuqori motivatsiya beradi. Inregratsiya-har bir darsda fanlararo bog‘lanishlarni amalga oshirishda kasbga-hunarga yo‘naltirish kasblar haqida ma‘lumot berish ahamiyatlidir. O‘qituvchi o‘quvchilardagi kasbni to‘g‘ri tanlash asosida o‘z qobiliyatlari va qiziqishlarini yaxshiroq ro‘yobga chiqara olishlari, eng muhimi kelajakda jamiyatga naf keltira oladigan kadr bo‘lib yetishishi lozimligini yetkazib bera olishi kerak. Shuningdek, ta‘lim muassasalarida o‘quvchilar uchun kasb-hunarga yo‘naltiruvchi ijodiy va amaliy uchrashuvlar tashkillash ham o‘z samarasini beradi. Bunday uchrashuvlar o‘quvchilarga o‘zlarini qiziqtirayotgan yo‘nalishni tanlashda va qayta fikr olish va xulosalar chiqarishlarida ahamiyatlidir.

Xulosa o‘rnida shuni aytib o‘tishimiz mumkinki, qadim-qadimdan har bir o‘zbek xonadonida voyaga yetayotgan farzandga hunar egallashi, ilm olishi uchun alohida e‘tibor qaratilgan. Bu an‘analar bugungi kunda ham davom etib kelmoqda. Voyaga yetayotgan yoshlarni kasb-hunarga to‘g‘ri yo‘naltira olish bu yoshlarning kelajagi va Vatan ravnaqi uchun muhimdir.

O‘quvchilarni kasb-hunarga yo‘naltirishda pedagog-psixologlarning ta‘lim jarayonlarida olib borayotgan izlanishlari beqiyosdir. Sababi, pedagog-psixologlar o‘quvchilarni to‘g‘ri kasb tanlashida, hunarga bo‘lgan qiziqishini qo‘llab-quvvatlashda ahamiyatli shaxslardandir. O‘quvchilarni kasb-hunarga yo‘naltirish, o‘quvchilarda kasbiy bilimlar hosil qilish, to‘g‘ri yo‘nalish berish kabi vazifalar ham o‘qituvchilarning kasbiy vazifalari hisoblanadi. Kasb-hunarga yo‘naltirishda qo‘yiladigan talablarni bajarishda ta‘lim muassasalari pedagog-psixologlari doimo hamkorlikda ish olib borishlari maqsadga muvofiqdir. Faoliyatlari davomida o‘quvchilar bilan ishlash uchun quyidagi tavsiyalar o‘quvchilarni kasb-hunarga yo‘natirishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Birinchidan - o‘quvchilarni kasb-hunarga yo‘naltirishda pedagog-psixologlar hamkorligi to‘ri yo‘lga qo‘yilishi kerak.

Ikkinchidan - o‘quvchilarga kasblar haqida yetarli bilim berilishi lozim. Bu bilimlar har

bir fan mavzularini yoritilish jarayonida integratsiya orqali amalga oshirilsa maqsadga muvofiq bo'ladi.

Uchinchidan - o'quvchilarning ota-onalari bilan hamkorlik ishlarini amalga oshirish jarayonlarida, ota-onalarga farzandlarini kasb-hunarga bo'lgan qiziqishlarni qo'llab-quvvatlashlari va farzandining qiziqishlarini amalga oshirishi uchun imkon berishlarini tushuntirib borish.

To'rtinchidan – uzoq yillar halol mehnati bilan elga tanilgan hunarmandlar va ular yaratayotgan ishlarni ko'rgazmalariga sayohat uyushtirish yoki ijtimoiy tarmoqlarda yoritilishini o'quvchilarga ko'rsatish orqali hunarning inson hayotidagi o'rnini to'g'ri talqin qila olishga o'rgatish.

Mamlakatimizda barcha sohalardagi amalga oshirilayotgan islohatlarning zamirida davlatimizni yetakchi davlatlar qatoriga chiqarish masalasi bosh maqsad sifatida qaraladi. Ta'lim sohasida ham amlga oshirilayotgan ishlar zamirida o'quvchilarni kasb-hunarga yo'naltirish, to'g'ri tanlov qabul qilishida ko'maklashish masalalari yotar ekan yuqorida berilgan tavsiyalarni ahamiyatli deb hisoblaymiz.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. N.A.Muslimov, Sh.S.Sharipov, O.A.Qoysinov. Mehnat ta'limi o'qitish metodikasi, kasb tanlashga yo'llash. Darslik T.:O'zbekiston faylasuflari milliy jamiyati nashriyoti, 2014, 449 bet.
2. Nilufar Abdusattorovna Umurzoqova "Umumiy o'rta ta'lim maktablarida o'quvchilarni kasb tanlashga yo'naltirish" Science and education scientific journal 2022 y
3. Dilrabo Sheralieyvna Norqo'ziyeva "Ilk o'spirinlarni kasbga yo'naltirishning ayrim psixologik masalalari" «SCIENTIFIC PROGRESS» Scientific Journal
4. "O'quvchilarni kasbga yo'naltirishning psixologik omillari" Aziza Mirzabekovna Sayubova O'zbekistonda fanlararo innovatsiyalar va ilmiy tadqiqotlar jurnali. 16-son 20.02.2023